

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MEDIA-MATNLAR BILAN ISHLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

ALLAYEVA HAFIZA RUSTAMOVNA

DTPI, BOSHLANG'ICH TA'LIM KAFEDRASI O'QITUVCHISI

RAXMONOVA MEXRINISO SHUXRATOVNA

DTPI, BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI 3-BOSQICH TALABASI

EMAIL: MEXRINISORAXMONOVA252@GAMIL.COM

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida ona tili darslarining o'qitilish mazmunini transformatsiya qilish, xususan, o'quvchilarda media-matnlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda media-matnlarning lingvistik xususiyatlari, ularning an'anaviy matnlardan farqi va o'quvchining nutqiy faoliyatiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida axborotni saralash, manipulyativ mazmundagi xabarlarni farqlash va raqamli muhitda til normalariga rioya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik tizimi taklif etilgan. Maqolada keltirilgan xulosalar o'quvchilarning funktsional savodxonligini oshirish va ularda tanqidiy fikrlash madaniyatini qaror toptirishga xizmat qiladi.

KALIT SO'ZLAR: Media-matn, media-savodxonlik, ona tili ta'limi, tanqidiy fikrlash, funktsional savodxonlik, lingvopragmatika, axborot tahlili, manipulyatsiya, PISA xalqaro dasturi, raqamli etika, kompetensiyaviy yondashuv.

Developing Students' Skills in Working with Media Texts in Mother Tongue Classes

Annotation: These theses provide a scientific and pedagogical analysis of transforming the content of mother tongue education in the context of the modern information society, specifically focusing on developing students' competencies in working with media texts. The research highlights the linguistic characteristics of media texts, their differences from traditional texts, and their impact on students' speech activities. Furthermore, a methodological system is proposed for developing skills in information filtering, identifying manipulative messages, and adhering to linguistic norms in the digital environment. The conclusions presented in the article serve to enhance students' functional literacy and establish a culture of critical thinking.

Keywords: Media text, media literacy, mother tongue education, critical thinking, functional literacy, linguopragmatics, information analysis, manipulation, PISA international program, digital ethics, competency-based approach.

Формирование навыков работы с медиатекстами у учащихся на уроках родного языка

Аннотация: В данных тезисах научно-педагогически анализируются вопросы трансформации содержания обучения на уроках родного языка в условиях современного информационного общества, в частности, формирования у учащихся компетенций работы с медиатекстами. В исследовании освещены лингвистические особенности медиатекстов, их отличие от традиционных текстов и влияние на речевую деятельность учащегося. Также предложена методическая система развития навыков отбора информации, различения сообщений манипулятивного характера и соблюдения языковых норм в цифровой среде. Выводы, представленные в статье, служат повышению функциональной грамотности учащихся и формированию у них культуры критического мышления.

Ключевые слова: Медиатекст, медиаграмотность, преподавание родного языка, критическое мышление, функциональная грамотность, лингвопрагматика, анализ информации, манипуляция, международная программа PISA, цифровая этика, компетентностный подход.

KIRISH: Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi axborot oqimining mislsiz darajada tezlashishi va raqamli kommunikatsiyaning hayotning barcha jabhalariga kirib borishi bilan xarakterlanadi. Bunday sharoitda an'anaviy ta'lim tizimi, xususan, ona tili o'qitish metodikasi jiddiy transformatsiyalarga yuz tutmoqda. Endilikda ona tili fani nafaqat lingvistik qoidalar yig'indisi, balki o'quvchining axborotli muhitda ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi strategik vositaga aylanmoqda. Mavzuning dolzarbligi, avvalo, o'quvchilar tomonidan iste'mol qilinayotgan matnlarning tabiati o'zgarganligi bilan belgilanadi. Zamonaviy o'quvchi kundalik faoliyatida badiiy yoki ilmiy matnlardan ko'ra ko'proq media-matnlar — ijtimoiy tarmoq xabarlarini, internet-maqolalar, reklama kontentlari va multimedia mahsulotlari bilan to'qnash kelmoqda.

Media-matn tushunchasi o'zining polikodli tabiati (matn, tasvir, ovoz va grafikaning uyg'unligi) bilan ajralib turadi. Bu esa o'quvchidan nafaqat o'qish va yozishni, balki vizual va semantik axborotni sintez qilish, yashirin ma'nolarni anglash va matnning pragmatik maqsadini tahlil qilishni talab etadi. Ona tili darslarida media-matnlarni o'rganishning nazariy asosi — bu funktsional savodxonlikni rivojlantirishdir. Ya'ni, ta'limning maqsadi o'quvchiga til haqida bilim berishdan, olingan bilimlarni notanish va murakkab hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirishga ko'chmoqda.

Xalqaro baholash dasturlari, jumladan PISA (Programme for International Student Assessment) talablariga ko'ra, matnni tushunish deganda uning tarkibidagi ziddiyatlarni aniqlash, muallifning xolisligini baholash va axborotning ishonchliligini tekshirish (fakt-cheking) tushuniladi. O'zbekiston milliy ta'lim tizimida ham ona tili faniga nisbatan kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi media-savodxonlik masalasini kun tartibiga chiqardi. O'quvchilar ko'pincha axborot xurujlari, manipulyativ ritorika va kiber-muhitdagi til normalarining buzilishi kabi muammolarga tayyor emasliklari kuzatilmoqda. Media-matnlardagi evfemizmlar, metaforalar va ritorik figuralar ko'pincha tinglovchi yoki o'quvchining ongi bilan o'ynashish, muayyan fikrni singdirish yoki haqiqatni yashirish maqsadida qo'llaniladi. Shuning uchun ham ona tili darslarida ushbu vositalarning lingvistik tahlilini amalga oshirish o'quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Bundan tashqari, media-matnlar bilan ishlash o'quvchilarning nutqiy madaniyatini raqamli etika doirasida rivojlantirish imkonini beradi. Ijtimoiy tarmoqlardagi izohlarda (kommentlar), shaxsiy bloglarda yoki ommaviy murojaatlarda adabiy til normalariga rioya qilish, o'z fikrini dalillar asosida savodli bayon etish — bugungi kun kishisining eng muhim fazilatlaridan biridir. Media-matnlarni dars jarayoniga integratsiya qilish ta'limning hayotiyligini (praktikligini) oshiradi, o'quvchi uchun fanning amaliy ahamiyatini yaqqol ko'rsatib beradi va ularning intellektual salohiyatini axborot xurujlaridan himoya qiluvchi ichki immunitetni kuchaytiradi.

ASOSIY QISM: Media-matnlarning ona tili darslaridagi tahlili, eng avvalo, matnning lingvopragmatik tabiatini anglashdan boshlanadi. Zamonaviy tilshunoslikda, xususan, Teun van Deyk kabi xalqaro miqyosdagi olimlarning (3; 15-bet) nazariyasida media-matn shunchaki axborot uzatish vositasi emas, balki muayyan maqsadga yo'naltirilgan, auditoriya ongiga ta'sir o'tkazuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. An'anaviy badiiy matnlarda estetik funksiya ustuvor bo'lsa, media-matnlarda (reklama, ijtimoiy tarmoq xabarlar, internet-maqolalar) pragmatik funksiya, ya'ni auditoriyani ishontirish, ma'lum bir g'oyaga undash va manipulyatsiya qilish elementlari yetakchilik qiladi. Shu sababli, dars jarayonida o'quvchilarga matnning "nima maqsadda yaratilgani" va "kimning manfaatlariga xizmat qilayotgani"ni aniqlash bo'yicha tahliliy ko'nikmalarni o'rgatish metodik jihatdan dolzarbdir. Bu jarayonda o'quvchilar matnning janriy xususiyatlarini, uning leksik-semantik qatlamlarini va unda qo'llanilgan tasviriy vositalarning yashirin funksiyalarini dekodlashni tizimli ravishda o'rganadilar.

Media-matnlarda til vositalaridan foydalanishning o'ziga xos manipulyativ mexanizmlari mavjud bo'lib, ularni ona tili darslarida tahlil qilish o'quvchining lingvistik hushyorligini oshiradi. Masalan, matn tarkibidagi evfemizmlar va disfemizmlar ustida ishlash orqali o'quvchilarda so'zning ijtimoiy-psixologik ta'sirini baholash malakasi shakllanadi. Taniqli o'zbek tilshunos olimi Shavkat Rahmatullayevning (4; 112-bet) bo'yicha tadqiqotlariga tayangan holda, media-matnlardagi metaforik ko'chishlar va frazeologizmlarning ta'sir kuchini o'quvchilarga tushuntirish metodik jihatdan juda samaralidir. Shuningdek, matnlarda nominalizatsiya hodisasi, ya'ni harakat ijrochisini yashirish (masalan, "narxlar oshirildi" o'rniga "narxlar oshishi kuzatildi") kabi usullar orqali muallifning shaxsiy mas'uliyatdan qochishi yoki voqeani go'yoki obyektivdek ko'rsatishga urinishi darsda ochib beriladi. Ritorik so'roq gaplar va emotsional bo'yoqdor leksikaning media-matn sarlavhalarida qo'llanilishi o'quvchilarda

Amaliy-metodik nuqtayi nazardan, media-savodxonlikni shakllantirishda xalqaro PISA (O'quvchilar bilimni xalqaro baholash dasturi) mezonlariga muvofiq "Fakt-cheking" mashqlaridan foydalanish kutilgan natijani beradi. PISA tadqiqotlari o'quvchidan matndagi ziddiyatlarni topishni va axborotning ishonchligini tahlil qilishni talab etadi. Shu maqsadda o'quvchilarga bitta voqea haqidagi turli manbalardan (rasmiy yangilik, bloger posti va xalqaro agentlik xabari) olingan matnlar taqdim etiladi. O'quvchi ushbu matnlardagi raqamlar, ismlar va muallifning shaxsiy munosabatini o'zaro solishtiradi. Ushbu qiyosiy tahlil jarayonida Ven diagrammasi yoki Sokrat suhbatini kabi metodlarni qo'llash orqali o'quvchida mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyati o'stiriladi. Shuningdek, "Lingvistik detektiv" usuli orqali internetdagi uslubiy g'alizliklar va imloviy xatolar bilan to'la xabarlarni tahrir qilish topshiriladi. Bu nafaqat savodxonlikni oshiradi, balki raqamli muhitda ham adabiy til normalariga rioya qilish madaniyatini qaror toptiradi.

Media-savodxonlikning yana bir muhim qirrasini — bu o'quvchilarning media-ijodkorlik (produserlik) ko'nikmasidir. P.Pedagog olimlar J.Yo'ldoshev va S.Usmonovlarning (5; 45-bet) ga mos ravishda, o'quvchining o'zi turli formatlarda matn yaratishi ta'lim samaradorligini oshiradi. Masalan, badiiy asar syujetini yoki darslikdagi ilmiy ma'lumotni "Telegram-post" yoki "Infografika matni" ko'rinishiga keltirish topshirig'i beriladi. Bu jarayonda o'quvchi matnning auditoriyaga moslashuvchanligini, tilning iqtisod qilinishi (ixchamlik) tamoyillarini va vizual elementlarning matn bilan uyg'unligini amalda tushunadi. Bunday ijodiy topshiriqlar o'quvchining darsga bo'lgan motivatsiyasini keskin oshiradi va unga ona tili fanining hayotiy ehtiyoj ekanligini amaliy misollarda isbotlaydi.

XULOSA: Ona tili darslarida o'quvchilarning media-matnlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim endilikda faqat akademik bilimlar berish bilan cheklana olmaydi. Axborot asrida ona tili fani o'quvchining ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi, uni turli axborot xurujlaridan himoya qiluvchi va tanqidiy fikrlashga o'rgatuvchi asosiy vositaga aylanishi shart. Mazkur tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, media-matnlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish ona tili fanining hayotiyligini oshiradi. O'quvchi grammatik qoidalarni shunchaki nazariya sifatida emas, balki kundalik muloqot va axborot tahlilida zarur bo'lgan amaliy qurol sifatida idrok eta boshlaydi. Teun van Deyk va boshqa olimlarning diskursiv tahlil metodlari o'quvchilarga matn ortidagi yashirin ma'nolarni (podtekst) va muallif niyatini aniqlashda samarali yordam beradi.

Ikkinchidan, media-savodxonlik kompetensiyasining shakllanishi o'quvchida "ma'naviy immunitet"ni qaror toptiradi. Manipulyativ til vositalari, evfemizmlar va ritorik usullarni tanib olish ko'nikmasi o'quvchini yolg'on (feyk) ma'lumotlar qurboni bo'lishdan asraydi. Bu esa, o'z navbatida, barkamol avlodni tarbiyalashdagi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga to'la mos keladi.

Uchinchidan, xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS) talablariga muvofiq matn ustida ishlash tizimini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning funktsional savodxonlik darajasini xalqaro standartlarga ko'taradi. "Fakt-cheking" va ijodiy media-kontent yaratish kabi metodlar o'quvchining nutqiy va lingvistik qobiliyatlarini kompleks ravishda rivojlantiradi.

Amaliy tavsiya sifatida, ona tili darsliklariga media-matnlar (ijtimoiy reklama, internet xabarlar, blog-postlar) namunalarini ko'proq kiritish va o'qituvchilar uchun ushbu matnlar bilan ishlash bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish maqsadga muvofiqdir. Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida media-matnlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish — bu davr talabi bo'lib, u jamiyat uchun ongli, tahliliy fikrlaydigan va raqamli dunyoda o'z ona tili boyliklaridan oqilona foydalana oladigan shaxsni yetkazib berishning garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084-sonli Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.

3. Dijk T. A. van. News as Discourse. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1988. – 200 p. (Media-matnlar tahlili bo'yicha fundamental asar).
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: "O'qituvchi", 1978. – 407 b.
5. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy o'quv texnologiyalari. – Toshkent: 2004. – 130 b.
6. Safarova R. va boshqalar. Ona tili darsliklarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi. – Toshkent: "Fan", 2015.
7. Zokirova S. Ona tili o'qitish metodikasida media-savodxonlik masalalari // Til va adabiyot ta'limi jurnali. – Toshkent, 2022. – № 4.
8. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – OECD Publishing, Paris, 2023. [Elektron resurs]. URL: [oecd.org](https://www.oecd.org)